

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1368

İhtilâfû'l-Hadis Bağlamında
Metin Tenkidi

Dr. Abdulcelil ALPKIRAY

Yayın Koordinatörü
Murat AYDEMİR

Editör
Doç. Dr. Şule Yüksel UYSAL

Tashih
Abdülkadir AKIN

Kapak Tasarım
Batuhan Yağız GÖKMEN

İç Tasarım
R. Ahmet AKAY

ISBN: 978-625-428-580-6

1. Baskı, Ekim 2024, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 24.11.2023
tarih ve 183 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

*Bu eserin ilmi/edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.*

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mah. 1256. Cad. No: 11
Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İHTİLÂFÜ'L-HADÎS BAĞLAMINDA METİN TENKİDİ

Dr. Abdulcelil ALPKIRAY

ÖZ GEÇMİŞ

Dr. Abdulcelil ALPKIRAY

Adıyaman/Kahta'da doğdu. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezinde dinî yüksek ihtisas eğitimi aldı. Prof. Dr. Salahaddin Polat'ın danışmanlığında “*İhtilâfû'l-Hadis Bağlamında Metin Eksenli Hadis Tenkidi*” adlı teziyle doktorasını tamamladı. İmam-hatip, murakıb, vâiz, müftü ve din hizmetleri ataşesi gibi farklı görevlerde çalıştı. Ürdün Üniversitesinde araştırmalarda bulundu. Ürdün'de merhum Şeyh Şuayb Arnavut Hoca'nın hadis dersleri halkasında bulundu. Afganistan'da Şeyhü'l-Hadis Mevlevî Muhammed Saîd Haşimî'den hadis icazetnamesi aldı. Hâlen Diyanet İşleri Başkanlığı Müslüman Ülke ve Topluluklar Daire Başkanlığı görevini deruhte etmektedir.

İngilizce, Arapça ve Farsça bilmektedir. Evli, 4 çocuk babasıdır.

YAYINLARI:

Lûbabu'n-Nûkul fî Esbâbi'n-Nüzûl, İmâm Celaleddin es-Suyûtî. Tercüme, Tahric ve Tahkik. (İstanbul 2015)

İSNAD Atıf Sistemi'nin Farsça Tercümesi (Tercüme heyet başkanlığı, Belh 2021)

Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi-Belh Örneği, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Temmuz 2022)

Metin Eksenli Hadis Tenkit Yöntemi Olarak Nesh, *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023)

Ürdün'deki Evkaf Bakanlığı Yayınları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Türk-Arap Müşterek Değerler ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu*, (Amman, Mayıs 2013)

Orta Asya Muhaddislerinden Belh'li Kuteybe B. Saîd ve Hadis İlmine Katkıları, *Orta Asya'dan Anadolu'ya İslâmî İlimler Sempozyumu* (Karabük, Haziran 2021)

Afganistan'da Dini Hayat, *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu*, (Ankara, Ağustos 2021)

İmam Buhari ve İmam Tirmizi Arasındaki Hoca-Talebe İlişkisi, *Uluslararası Tirmizî'li Alimlerin Dünya Medeniyetinin Gelişimine Katkısı Sempozyumu*, (Tirmiz, Temmuz 2022)

Maveraünnehir'in Huttel Beldesinde Hadis İlminin Gelişimi, *Maveraünnehir'den Anadolu'ya Hadis ve İlim/İrfan Geleneği Uluslararası Sempozyumu*, (Çankırı, Mayıs 2024)

Ulemai Hatlanı Tacikistan der Çahar Karnı Evveli Hicri, *The Role of Tajik Scholars and Intellectuals in the Development of Islamic Culture and Civilization*, (Duşanbe, Eylül 2024)

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	IX
Kısaltmalar	XI
Giriş	1
A. İhtilâf Kavramı ve Yakın Anımlı Kavramlar	6
1. İhtilâf	6
2. Teâruz	12
3. Tezat	14
4. Müşkil	16
5. Mübâyene/Tebâyün	18
6. Tekabül/Mükabele	20
7. Tenâzu'	21
8. Tenâkuz	22
9. Değerlendirme	24

BİRİNCİ BÖLÜM

İHTİLÂFÜ'L-HADİS'İN GENEL PROBLEMLERİ VE TEORİK ÇERÇEVESİ

A. Naslar Arası İhtilâfın Mümkün Olup Olmadığı Sorunu	29
1. Naslar Arasında Hakiki Bir İhtilâf Söz Konusu Olamaz Görüşü	30
2. Naslar Arasında Teâruz Mümkündür Görüşü	31
3. Kat'î Deliller Arasında Teâruz Olmaz, Zannî Deliller Arasında Olur Görüşü	31
4. Değerlendirme	32
B. İhtilâfü'l-Hadîs İlminin Tarihsel Süreci	32
1. Muhtelifü'l-Hadîs/Muhtelefü'l-Hadîs tanımı	32
2. Müşkilü'l-Hadîs Tanımı	33
3. İhtilâfü'l-Hadîs İlminin Gelişim Süreci	35
4. Muhtelifü'l-Hadîs Literatürü	37

C. Metin Tenkidi Meselesi.....	40
1. Metin Tenkidi Kavramı ve Tarihi Süreci	40
a) Metin Tenkidi Kavramının Kullanımı	41
b) Hadislerde Metin Tenkidi Yapılmamıştır İddiası	43
c) Hadislerde Metin Tenkidi Yapılmıştır İddiası	46
2. Metin Tenkidi Literatürü.....	48
a) Şahıs ve Kitap Merkezli Çalışmalar	50
b) Metin Tenkidi Eleştirileri	51
c) Metin Tenkidinin Belirli Yönlerine Odaklı Çalışmalar.....	51
d) Konu ve Hadis Bağlamında Yapılan Çalışmalar	51

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİLÂFÜ'L-HADİS LİTERATÜRÜNDE İHTİLÂFİ GİDERME YÖNTEMLERİ VE METİN EKSENLİ TENKİT UYGULAMALARI

A. Metin Eksenli Hadis Tenkit Yöntemleri	55
1. Tenkit Yöntemlerinin Yorumsallığı.....	55
a) Muğîs'in Köle veya Hür Oluşu	56
b) Sabah Namazının Faziletli Vakti.....	57
c) Seferde Namazların Kısaltılması	58
d) Köpek, Eşek ve Kadının Namazı Bozması	59
2. Nesih	60
a) Nesih Bilgisi Kesin Olan Rivayetler	62
b) Nesih Bilgisi Kesin Olmayan Rivayetler	62
c) Nesih Yönteminin Uygulanabileceği Hadis Türleri	64
d) Metin Eksenli Bir Tenkit Yöntemi Olarak Nesih.....	65
3. Tercih	80
a) Sened ile İlgili Tercih Sebepleri.....	82
b) Metin ile İlgili Tercih Sebepleri	82
b) Sünnete Uygunluk	92
c) Tarihi Bilgilere Uygunluk.....	98
d) Umûmü'l-Belvâ'ya Uygunluk.....	107
4. Cem' ve Te'lif.....	108
a) Kur'an'a Arz	109
b) İcmâya Arz.....	125
c) Tarihi Bilgiye Arz	130
d) Müşahedeye Arz	137
5. Hadisi Terk.....	140
a) Kur'an'a Arz.....	140
b) İcmâya Arz.....	144

6. Tevakkuf	146
B. İhtilâfı Giderme Yöntemlerine Farklı Yaklaşımlar	148
1. Hadisçilerin Yaklaşımı	149
2. Hanefîlerin Yaklaşımı	151
a) Tercih	152
b) Nesih	154
c) Cem' ve Te'lif	156
3. Cumhurun Yaklaşımı	157
4. Ekoller Arası Farklılıkların Sebepleri	159
a) Aralarında Uzlaşma İmkânı Olan Rivayetler	160
b) Aralarında Uzlaşma İmkânı Olmayan Rivayetler	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLÂFÜ'L-HADİS PARADİGMASI İLE MODERN METİN TENKİDİ PARADİGMASININ KARŞILAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A. İhtilâfî'l-Hadis Paradigmasının Temel Parametreleri	165
1. Tekellüfî/Zorlama Yorumlar	166
2. Mezhebî Bakış Açısı ile Yapılan Değerlendirmeler	169
3. Metnin Mutlaka Kullanılması, İhmal Edilmemesi	170
4. Tenkit Yöntemleri	171
B. Metin Tenkidi Paradigmasının Temel Parametreleri	173
1. Ön Kabul Problemi	174
2. Metnin İhmal Edilmesi	181
3. Ekollerin ve Metodolojisinin Henüz Oluşmaması	182
4. Dil Problemi	187
5. Modernizm Etkisi	188
6. Tenkit Edilen Rivayetlerin Yetersizliği	191
7. Rivayetlerin Belli Zamanlarda Gündem Olması	194
SONUÇ	197
KAYNAKÇA	205

ÖN SÖZ

■

Allah’a (c.c.) hamd, son elçisi Hz. Muhammed Mustafa’ya salâtüselâm, âline ve ashabına her türlü ihtiram olsun. Sünnetin anlaşılması ve yorumlanması hususu, Resûlullah’ın vefatından hemen sonra bir realite olarak tarihte yerini almaya başlamıştır. Söylenen sözün bağlamı, kime, nerede, hangi amaca binaen ve nasıl söylendiği gibi hususlar tam olarak bilinmeden sözün anlaşılması mümkün görünmemektedir. İnananların ilk nesli sahâbe, hadisi anlama ve yorumlama konusunda bir problem yaşadığında Resûlullah’a sorup öğrenebiliyordu. Ancak sonraki dönemlerde bu imkânın olmaması ve problemlerin çözümünde canlı bir merciin olmaması, rivayetler arasında ihtilâf olduğu ve bazılarının anlaşılmasız olduğu algısına sebep olmuştur. Bu algının ortaya çıkmasında birçok faktör rol almıştır. Bunların en önemlileri; hadislerin nakli sırasında yaşanan râvi tasarrufları, sözün bağlamının bilinmemesi, aynı konuda farklı hükümler içeren hadislerin varlığı ve dil problemi olmuştur. Biz bu problemlerden bir tanesi olan ihtilâfü’l-hadîs konusunu ve bunun hadis metninin muhtevasına yönelik modern metin tenkidi paradigması ile irtibatını ele alacağız.

Çalışmamız, hadisler arası ihtilâfları ve işkâlleri giderme noktasında klasik paradigmanın metin ekseninde yapmış olduğu tenkit ve çabaları, bu konuda uygulanmış olan farklı yöntemleri ve bu yöntemlerin modern metin tenkidi paradigması ile karşılaştırılmasını konu edinmektedir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ele alınmıştır. Araştırmanın kaynakları değerlendirilmiş ve konu ile alakalı kavramsal çerçeve çizilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ihtilâfü’l-hadîs ilminin doğuşu ve tarihsel süreci ile naslar arası ihtilâfın imkânı konuları ele alınmıştır. Diğer yandan modern paradigmanın kullandığı “metin tenkidi” kavramı, ortaya çıkış süreci ve bu kavram çevresinde yürütülen tartışmalara değinilmiştir.

İkinci bölümde hadisler arası ihtilâfı giderme yöntemlerinin metin eksenli olarak nasıl değerlendirildiği üzerinde durulmuştur. Klasik dönemde ihtilâfı giderme noktasındaki farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Çözüm yöntemleri

arasında bulunan nesih, cem, tercih ve hadisi terk/tevakkuf ameliyelerinin, günümüzde metin tenkidi olarak isimlendirilen metin eksenli hadis tenkitleri ile irtibatına değinilmiştir. Özellikle bu konuda ihtilâfî'l-hadis literatüründe yer alan metin eksenli hadis tenkidi örneklerine yer verilmiştir. İhtilâfî'l-hadis literatüründe yer alan bu örnekler hadislerin Kur'an ve sünnete, icmâya, kıyasa, tarihî ve coğrafi bilgilere, akla, tecrübeye ve bilimsel gerçeklikler gibi kriterlere arz edilmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kriterlere muarız görünen rivayetler, bazen nesih, bazen tercih, bazen de tevakkuf ve tenkit yöntemiyle ele alınarak kendileri ile amel edilmemiştir.

Üçüncü bölümde klasik ihtilâfî'l-hadis paradigması ve modern metin tenkidi paradigmasının temel parametreleri ve karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Klasik paradigmanın metni kullanmak adına azami gayret göstermesi, bazen zorlama yorumlara başvurması, mezhebî bakış açıları ile hareket etmesi, metni reddetmekten mümkün olduğunca uzak durması gibi çabalara değinilmiştir. Modern paradigmanın metni terk etmek için aceleci davranması, modernizm etkisi, dil bilim problemi ve ön kabul gibi parametrelere değinilmiştir. Tüm bu sorunlara değinilirken yeterli miktarda örnek aktarılmaya çalışılmış olup genellemeci hükümlerden kaçınılmaya çalışılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesinden itibaren son şeklini almasına kadar yol gösteren, çalışmam boyunca çok değerli vakitlerini bana ayıran, lisans döneminden bugüne kadar yetişmemde büyük emeği olan, ilmi, ameli ve ahlakî ile bize yol gösteren, muhterem danışman hocam Prof. Dr. Salahaddin POLAT'a teşekkür ederim. Öğrencisi olmaktan gurur duyduğum hadis hocalarım Prof. Dr. Süleyman DOĞANAY ve Doç. Dr. Habil NAZLIGÜLe ve, Ürdün'de rahle-i tedrisinde bulunduğum merhum Şeyh Şuayb el-ARNAÛT Hocama, Afganistan'da kendisinden hadis icazeti aldığım Şeyhülhadis Mevlevî Seyyid Muhammed Saîd HÂŞİMÎ Hocama, lisans dönemi boyunca bize fıkıh nosyonu kazandıran, Gazzâlî'nin *Müstasfâ's*ını kendisinden okuduğumuz saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Yunus APAYDIN'a, değerli eleştirileri ile tezin şekillenmesinde büyük katkılarını gördüğüm Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Doç. Dr. Necmettin ŞEKER'e ve Doç. Dr. Veli ABA'ya, çalışmamı okuma ve değerlendirme noktasındaki desteğini esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Fatma Betül ALTINTAŞ, Dr. Dursun SARI ve M. Hulusi YEŞİL'e, basım konusunda desteğini esirgemeyen Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Huriye MARTI Hocama, çalışmam süresince zamanlarından aldığım refikama ve evlatlarıma, ilim yolculuğunda maddi manevi desteklerini esirgemeyen babama ve merhume anneme, kitabı yayınlayan TDV ve çalışanlarına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Abdulcelil Alpkıray

2024